

Till
Parisa Liljestrand, kulturminister
Peter Kullgren, landsbygdsminister

Krav på urfolksstatus för tornedalingar, kväner och lantalaiset enligt internationella standards

Bakgrund och historik

Den nationella minoriteten tornedalingar, som också innefattar benämningarna kväner och lantalaiset, har levt och verkat i Sveriges nordligaste delar sedan urminnes tider. Befolkningen har bebott områden i Nordkalotten före fastställandet av nuvarande statsgränser. Den äldsta gränsen som berör oss är gränsen mot Norge som drogs upp 1751. Redan på 1500-talet visste Gustav Wasa att det fanns åtminstone två folk i våra hemtrakter. I ett brev till en "Klostersbroder" i Vadstena önskar han att denne ska bege sig upp till de nordligaste markerna för att där förkunna Guds ord till de "Lappar och andra urbyggare" som bor där. Likaså berättar Olaus Magnus i sin *Historia om de nordiska folken* (1555) om de finsktalande längst upp i norr. Oavsett om vi kallar oss tornedalingar, kväner, lantalaiset eller något annat, är vi ett folk som funnits länge i det nordliga området. Enligt historieprofessor Dick Harrison är kvänerna ett av de folk som omnämns först av alla i de historiska källorna inom det geografiska område som utgörs av staten Sverige i dag. Trots att vi funnits här i tusentals år är vi starkt marginaliserade i Norrbottens historieskrivning. Vi omnämns aldrig i skildringar av områdets tidiga historia. Detta bidrar till osynlighet, diskriminering och exkludering av minoriteten i sakfrågor och tillställningar som berör minoriteten. Tornedalingar är den nationella minoritet som allmänheten har sämst kännedom om, vilket också bekräftas i rapporten *Minoritet i historien*,¹ utgiven av Forum för levande historia.

Vi vill få en ändring till stånd genom ett erkännande som urfolk och bli en fullvärdig samtalspartner till staten i frågor som är viktiga för oss. Vi vill vara med och påverka utvecklingen av vårt område. Vi hålls samman av språk, kultur och traditionellt av sysselsättningar som gett oss vårt dagliga bröd. Minoriteten har i sitt kombinationsnäringsfång i århundraden brukat mark på olika sätt. Jordbruk har varit en väsentlig del i kombination med fiske, jakt och gränshandel för att man skulle klara sitt uppehälle. På många håll har det också under lång tid varit naturligt med egen hållning och skötsel av ren. Det finns mycket tidig historisk dokumentation bevarad i Riksarkivet som beskriver att Bottenvikskustens och Tornedalens bönder ägde renar redan på 1300-talet då de erlade prästerskapets tionde år 1335 för renskötselns avkastning i form av var

¹ https://www.levandehistoria.se/wp-content/uploads/2022/11/rapport_minoritet_i_historien_rapport.pdf

tionde renkalv eller ett öre för varje kalv. Renskötseln i Tornedalen har under lång tid skett inom ramen för det s.k. verdi-systemet där samer och meänkielitalande i Tornedalen och norra Norrbotten fram till modern tid levtt och samverkat inom näringsfång och djurhållning. De båda grupperna har genom tiderna levtt sida vid sida och familjer bildats och barn kommit till världen med föräldrar från båda sidor.

I vårt geografiska område har det i alla tider funnits skickliga hantverkare av olika slag. Under långa tider har vi varit självförsörjande vad avser såväl forsbåtar som fiskebåtar vid bottenvikskusten liksom av redskap av såväl trä som metall för jaktens, fiskets, jord- och skogsbrukets behov. Fiskets historiska betydelse för minoriteten har visat sig vara stor. Bofasta tornedalingar hade egna fisketräsk i såväl norra delar av nuvarande Finland, som i Tornedalen och i områden ovan odlingsgränsen, vilket talar för att minoritetens markanvändning var extensiv. Några av dessa presenteras i publikationer av Erik Kuoksu med *Landkapshandlingar Västerbotten 1554* som källa.²

Många fynd visar också att det sedan århundraden har utvecklats stenprodukter för slipning av verktyg som skärar och liar men även för utsmyckning. Till det senare finns även mytomspunna berättelser om ädla stenar. Tidigt har också olika former av vävning, stickning och sömnad utvecklats. Dessa har kombinerats med skinnarbeten för hushållsändamål. Efterhand har produkter från den traditionen fortsatt utvecklas under senare tid, t.ex. Lovikkavanten och Keros skinnarbeten. De handgjorda näbbskorna som tillverkas av det tornedalska företaget *Keros* sedan 1929 och innan dess i tornedalska hemman, är populära och kända världen över. Näbben på skon har en praktiskt funktion. Den skulle hålla skidan på plats. Att dessa skor och stövlar användes till vardags talar också för att skidande var ett vanligt förekommande färd sätt. Moderna former av stenförädling vid Kristallen i Lannavaara kan också knytas till vår historia.

Ett kargt klimat har krävt olika samverkansformer för att klara det dagliga livet. Inom lantbruket har människor tidigt utvecklat en form för något som man idag skulle kalla "riskspridning". Myrslätter och slätter på naturängar kunde från år till år visa stor variation i fråga om hur exempelvis tidigt frost angrep grödorna. För att sprida riskerna sinsemellan utvecklade familjegrupper något som benämndes "vuosinkäypä". Det innebar att när en äng hade såväl en högre som en lägre belägen del kunde en familj ena året skörda den högre belägna delen och nästa år den lägre belägna delen medan en annan familj gjorde det motsatta. Fiske med not, som givetvis tillverkades på plats, krävde stor samverkan familjegrupper emellan. Så uppkom "notlag" och "båtlag". Dessa båtlag möjliggjorde även rörlighet över långa geografiska avstånd. Redan Olaus Magnus, född 1490, beskrev i sin *Historia om de nordiska folken* hur båtarna var lätta att bära även över kölen till nuvarande Norge. Efterhand har båtbyggertraditionen och sätten att färdas i de nordligaste älvarnas forsar utvecklats och utgör fortfarande levande inslag i kulturen. Tillverkning av så kallade forsbåtar har skett i byar som tex Lappea, Kätkesuando och Jukkasjärvi. Än idag tillverkas dessa traditionella båtar i vårt område. Sammantaget har

² https://erikkuoksu.se/?page_id=224

detta byggt på att vårt folk genom att samarbeta har kunnat organisera sig varaktigt över tid, vilket har underlättats av det egna språket som vi idag benämner "meänkieli".

Fisketraditionen handlar inte enbart om notfiske utan även om laxfisket och fiske efter sik i älvarna. Sikhävning vid t.ex. Kukkolaforsen är fortfarande en aktiv verksamhet med lång tradition som har krävt organisation människor emellan för att kunna genomföras. Tidigt har laxpatorna också beskrivits vetenskapligt. Det var tornedalingen Anders Hellant, född 1717 på Korteniemi gård i Pello, som 1738 gav ut avhandlingen *Et nyt sätt at fiska i the norrländska elfwer* och gjorde på det sättet patakonstruktionen känd för en bredare publik. Intressant i sammanhanget är också att hans avhandling, med välsignelse av handledaren Anders Celsius, är den första avhandling som är skriven på såväl latin som svenska. Latin var annars det akademiska språket. Det var alltså tornedalingen Hellant som gjorde även svenska språket till ett gångbart akademiskt språk.

Sveriges första sannings- och försoningskommission som nu utreder övergrepp och kränkningar på tornedalingar, kväner och lantalaiset är den meänkielitalande minoritetens första sammanställda historieskrivning. Den berör minoritetens sena historia. Dokumentation så som skattelängder, jordaböcker, kyrkoböcker, mantalslängder, bomärken och domböcker med mera som styrker vår minoritets mycket tidiga existens och markanvändning i norra Sverige finns. Forskningen om minoriteten har dock varit nästintill obefintlig och på grund av detta är nämnd dokumentation för många okänd. Även arkeologiska fornlämningar som talar för en mycket tidig jordbrukarkultur har upptäckts men inte utretts vidare.

Det meänkielitalande området har ett välbevarat kulturarv och ett rikt kulturliv. Minoriteten arbetar aktivt för att utveckla användningen av meänkieli genom språkundervisning och språkforskning samt genom litteratur, scenkonst och musik. Föreningen Meänmaa, som arbetar för att stärka den tornedalska identiteten på bägge sidor om riksgränsen till Finland, ger ut en kulturtidskrift med hög kvalitet.

Sammanfattningsvis så skiljer sig tornedalingar, kväner och lantalaiset från den svenska majoritetsbefolkningen genom språket, kulturen och att vi har ett tydlig geografisk förankring historiskt såväl som i nutid. Vi har en egen matkultur och byggnadsstil, egna traditioner och en stark vilja att fortsätta leva enligt dessa och sprida den egna särarten och identiteten till kommande generationer.

Internationella standards för urfolk

Med hänvisning till mångfalden av ursprungsbefolkningar har en detaljerad och officiell definition av "ursprungsbefolkningar" inte antagits av något organ inom FN-systemet.³ Istället beskriver FN att man utvecklat en modern förståelse av denna term baserad på

³ [Microsoft Word - Factsheet-identity1.doc \(un.org\)](#)

följande:

- Självidentifiering som ursprungsbefolkning på individnivå och erkännande som dess medlem av gemenskapen.
- Historisk kontinuitet med samhällen före kolonialism och/eller nybyggartiden
- Starkt band till marker och omgivande naturresurser
- Disktinkta sociala, ekonomiska eller politiska system
- Disktinkta språk, kulturer och trosuppfattningar
- Utgör icke-dominerande grupper i samhället
- Besluta sig för att bevara och återskapa sina nedärvda miljöer och system som utpräglade folk och samhällen

Liknande kriterier för urfolk ställs också i ILO 169, artikel 1, och dessa börjar alltmer ta form som internationella standards.

1. (a) Stamfolk i självstyrande länder, vilkas sociala, kulturella och ekonomiska förhållanden skiljer dem från andra grupper av den nationella gemenskapen och vilkas ställning helt eller delvis regleras genom deras egna sedvänjor eller traditioner eller genom särskild lagstiftning;

(b) Folk i självstyrande länder, vilka betraktas som ursprungsfolk på grund av att de härstammar från folkgrupper som bodde i landet eller i ett geografiskt område, som landet tillhör, vid tiden för erövring eller kolonisation eller fastställandet av nuvarande statsgränser och vilka, oavsett rättslig ställning, har behållit en del av eller alla sina egna sociala, ekonomiska, kulturella och politiska institutioner.

2. Identifiering av sig själv som ursprungsfolk eller stamfolk skall anses som ett grundläggande kriterium för att fastställa de grupper på vilka bestämmelserna i denna konvention äger tillämpning.

Tornedalingar, kväner och lantalaiset uppfyller de villkor som internationellt standardiserats för vilka folkgrupper som kan definieras som urfolk. Vi finns i ett självständigt rike, Sverige, och har så funnits långt innan nuvarande statsgränser dragits. Vi har ett traditionellt, historiskt, språkligt och kulturellt landområde som i historiska, oberoende av varandra, källor också kallas *Kvänland*. Detta område sträcker sig över Tornedalen och Malmfälten i Lappland. Vi har en tidig gemensam historia med det folk i Sverige som idag är erkända som urfolk, samerna. Vi har immateriella kulturarv varav många är kopplade till natur och det jordnära livet. Det är alltifrån jakt, fiske och matlagning till hantverk och berättarkultur.

Vi har vårt språk meänkieli som erkändes som nationellt minoritetsspråk år 2000. Vi har historiskt sett sociala, kulturella och ekonomiska förhållanden som har utmärkt oss i relation till majoritetsbefolkningen. Vi har en stark kulturinstitution i Tornedalsteatern att vara stolt över. I vår kultur har kombinationsnäringsfång med lantbruk i centrum varit uthålligt och handlingskraftigt. Det har gett utkomst åt människor som velat och orkat arbeta hårt. De sociala och ekonomiska förhållandena ledde under 1900-talet till att särskilda medel avsattes för att de fattiga socknarna i Tornedalen skulle kunna inrätta

skolor. De flesta arbetsstugor som etablerades i Norrbotten låg norr och öster om "språkgränsen". Staten har uppenbarligen sett oss som en apart grupp i samhället eftersom vi i historisk tid blivit utsatta för de övergrepp som nu är i slutfasen att utredas i den sannings- och försoningskommission som regeringen tillsatt för tornedalingar, kväner och lantalaiset. Kulturellt är också erkännandet av meänkieli som nationellt minoritetsspråk en stark faktor som skiljer oss från majoritetsbefolkningen. Vi har en stark självidentifikation och detta till trots en lyckad assimilering under 1800-talets slut till 1900-talets mitt. Utan identifikationen hade STR-T inte kunnat uppstå som organisation för över 40 år sedan. De som bildade organisationen 1981 hade länge känt det behovet. När medlemmar sedan tillslöt är det ytterligare bevis för detta behov.

Benämningar och identifikationer

Tornedalingar är det officiella namnet på minoriteten som staten gav folkgruppen i samband med erkännandet. Det förekom protester inom minoriteten men samtidigt var man glad över erkännandet därav förblev dessa lågmälda. Protesterna handlade om att stora delar av minoriteten som var bosatt i tex Malmfälten hade svårt att identifiera sig som "tornedalingar" trots att historien, kulturen och språket var gemensamt. Detta på grund av den starka geografiska kopplingen som benämningen har. Minoritetens historiska, kulturella och språkliga område är betydligt vidare än enbart Tornedalen och inkluderar också Malmfältskommunerna, samt andra delar av Nordkalotten. För att exemplifiera språkets utbredning i Norrbottens län så är det urgamla namnet för Kallax i nuvarande Luleå kommun, Kalalahti och för Hortlax i nuvarande Piteå kommun, Hurttalahti.

En del, främst tornedalingar med rötter i Malmfälten, kallar sig lantalaiset eller kväner. En del identifierar sig som samtliga tre. Man skulle kunna se att benämningen tornedaling syftar till en del av det geografiska bosättningsområdet. Lantalaisten (landlänning) beskriver det jordnära levnadssätt och den kultur som kopplas till minoriteten medan kvän är den förhistoriska benämningen och binder det meänkielitalande folket samman även över landsgränserna. Benämningarna skiftas således beroende, bland annat på var man har sina rötter i det meänkielitalande området. I fil. Dr. Curt Perssons förstudie *Då var jag som en fånge – statens övergrepp på tornedalingar och meänkielitalande under 1800-1900 talet* beskrivs benämningen tornedaling som exonym, dvs en benämning som görs av andra medan lantalaiset beskrivs som en autonym benämning, vilket syftar på att den utgår från gruppens egen uppfattning och självklassificering.

Begreppet kväner beskrivs ibland i nutida dokumentation som en benämning som kom till på 90-talet. Detta är en felaktig uppfattning då begreppet förekommer i mycket tidiga, oberoende av varandra, historiska skrifter, varav de äldsta är skrivna 800 e.Kr. Historieprofessor i Lunds universitet, Dick Harrison som gjort litteraturstudier och föreläst om kväner, förklarar troliga orsaker till varför benämningen mer eller mindre försvann under 1200, 1300-talen. Det handlade till stor del om statsmaktens behov av att

administrera Sverige. Landet gick igenom en omfattande våg av administrativa reformer med följderna att flera folknamn försvann, inte bara kväner. Virdar, som egentligen var Växjöbor, försvann också. Landet skulle reorganiseras och man började sjösätta nya begrepp på folk. Det var en kartläggning som innebar att definiera och sätta etiketter på människor. Man grundade mängder av städer. Birkarlar är en benämning som dyker upp exakt samtidigt som svenska hävdatecknare slutar tala om kväner.

Citat ur Dick Harrisons föreläsning om kväner där han bland annat beskriver det svenska skattepolitiska systemets omdefiniering av människor: ⁴

” Samtidigt som man slutar prata om kväner och börjar prata om birkarlar så genomgår Sverige den här omvandlingen där man byter ut benämningar på allting, hittar på nya termer, uppfinner skatteläggningar, uppfinner skatteväsen, lägger ut nya biskopsdömen, grundar nya städer, hittar på nya ord – borgmästare till exempel kommer in nu också, rådmän kommer in. Då är det inte så konstigt att kväner försvinner och birkarlar försvinner också. Det är tvärtom, det är ett ganska typiskt exempel på hur svenska riksmakten sätter sig ner och omdefinierar. Uppenbarligen utan att ens reflektera över att det här är besvärligt. Det här är första gången man får ordning på torpet. Sitter där med pergament eller papper och fjäderpenna och försöker inventera landet och sätta etiketter på folk. Birkarlar var ett begrepp som funkade. Kväner som man hade talat om väldigt länge tidigare, men aldrig på ett administrativt ordnat sätt, de försvinner ut.”

I den norska sannings- och försoningskommissionens slutbetänkande som presenterades den 1 juni 2023, kan man läsa att invandringen av norska kväner skedde från bland annat svenska Tornedalen under 1500-talet. Det styrker ytterligare den starka bild förbundet och minoriteten har om att de tre benämningarna handlar i grund och botten om en och samma folkgrupp.

Det meänkielitalande området har alltid varit en mångkulturell mötesplats. När Sverige fick sina nuvarande gränser 1809 drogs en gräns mellan människorna i det meänkielitalande området, som omfattar inte bara Sverige, utan även Finland och Norge. Fortfarande verkar människor i det här området som ett enda folk och upplever gränsen som konstgjord. Kvenlandsförbundet bildades 1999 och har en styrelse med personer från Finland, Norge och Sverige. Dess syfte är att forska i och bevara kvänernas språk-, kultur- och bosättningshistoria. Urfolksstatus till kvänerna är en sakfråga kvenlandsförbundet väckte redan vid uppkomsten av förbundet. Att det finns en variation bland oss i flera avseenden är positivt. Det är variationsrikedomen som är en styrka.

4

https://www.google.com/search?q=dick+harrison+youtube&oq=dick+harrison+youtube&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCTIzNjU0ajBqNKgCALACAA&sourceid=chrome&ie=UTF-8#fpstate=ive&vld=cid:33f17f59,vid: PKarNG3yQg,st:0

Vårt yrkande

Vi kräver att tornedalingar, kväner och lantalaiset ska erkännas som urfolk enligt internationella standards. Om det behövs ytterligare forskning i frågan ska regeringen skyndsamt ta initiativ till och bekosta detta. Det bör i så fall ske i samarbete med Finland och Norge eftersom denna minoritet är bosatt i de här tre länderna. STR-T emotser dialog i närtid i frågan.

För Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset, STR-T

Inger Junkka, ordförande

Terje Raattamaa, vice ordförande

Bengt Niska, styrelseledamot

Åsa Abelin, kassör

Helena Lassi, styrelseledamot

Bengt Aili, styrelseledamot

Tage Alalehto, styrelseledamot

Ronny Pettersson, styrelseledamot

Tore Hjorth, styrelseledamot

Detta krav på urfolksstatus stöds även av Kvenlandsförbundet som företräder kväner i de nordiska länderna Sverige, Finland och Norge.

Rune Bjerkli, ordförande Kvenlandsförbundet

Emil Välitalo, vice ordförande

Björnar Seppola, vice ordförande

